

1. Антонюк О. В. Українська держава і українці у світі / О. В. Антонюк // Трибуна. – 2000. – № 1–2. – С. 30–32. 2. Боєчко В. Після президентських виборів зв'язки з закордонними українцями стали для держави пріоритетом / Василь Боєчко // Український форум. – 2006. – 17 серпня. 3. Боєчко В. Українська держава – діаспори / Василь Боєчко // Український форум. – 2008. – 12 листопада. 4. Вдовенко С. М. Закордонне українство в національно державотворчому процесі: ідентифікація, взаємовідносини: [монографія] / Станіслав Михайлович Вдовенко. – Чернігів: ЧДПУ, – 209 с. 2004. 5. Декларація про державний суверенітет України // Радянська Україна. – 1990. – 17 липня. 6. Дипломатична хроніка // Наше слово. – Варшава. – 2006. – 12 листопада. 7. До українців поза межами України суціль. Від Генерального секретаря Народної освіти // ЦДАВОВ України. – Ф. 1115. – Оп. 1. – Спр. 56. – Арк. 8. 8. До українців поза межами України суціль. Від Генерального секретаря Народної освіти // ЦДАВОВ України. – Ф. 1115. – Оп. 1. – Спр. 56. – Арк. 8 зв. 9. Євтух В. Б. Проблеми етнічного національного розвитку: український і світовий контексти / Євтух В. Б. – К.: Стілоус, 2001. – 204 с. 10. Євтух В. Б. Українська діаспора. Соціологічні та історичні студії / Євтух В. Б., Трошинський В. П., Швачка О. В. – К.: Фенікс, 2003. – 228 с. 11. Задоволення потреб росіян в Україні та українців в Росії // [http://kobza.com.ua/index2.php?option=com\\_content&task=view&id=2961&p...](http://kobza.com.ua/index2.php?option=com_content&task=view&id=2961&p...) 12. Запорожець Т. Українсько-румунські домовленості в галузі освіти / Тетяна Запорожець // Освіта України. – 2005. – 18 листопада. 13. Інформаційно-аналітичні матеріали до парламентських слухань на тему: "Закордонне українство: сучасний стан та перспективи співпраці". – К., 2009. – 63 с. 14. Інформаційний лист про діяльність Всеукраїнського Товариства культурного зв'язку з закордоном за час з 15 листопада 1928 р. до 1 лютого 1929 р. // ЦДАГОУ. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 2911. – Арк. 1. 15. Інформація МОН України про стан забезпечення освітніх запитів закордонного українства у 2006 р. // Поточний архів МОН України. – 2006. – Арк. 1. 16. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. / Міністерство юстиції України. – К.: Українська правнича фундація, 1996 (Офіційне видання). – 56 с. 17. Лист М. Поповича П. Любченку Секретарю ЦК КП(б)У. Харків. Радянська Україна. Вінніпег, 6 квітня 1931 р. // ЦДАГОУ. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 4206. – Арк. 28. 18. Лист М. Поповича П. Любченку Секретарю ЦК КП(б)У. Харків. Радянська Україна. Вінніпег, 6 квітня 1931 р. // ЦДАГОУ. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 4206. – Арк. 27. 19. Лист Начальника Головного управління освіти і науки Київської міської державної адміністрації Л. Гриневич від 14.11.07 р. № 24/10–806 // Поточний архів МОН

України. – 2007. – Арк. 2. 20. Лист Начальника Управління освіти і Науки Закарпатської обласної адміністрації Ю. Герцога МОН України "Про хід реалізації Державної програми співпраці із закордонними українцями на період до 2010 року" від 02.11.07 р. № 01–17/2928 // Поточний архів МОН України. – 2007. – Арк. 2. 21. Лист Начальника Управління освіти і науки Одеської обласної державної адміністрації від 30.11.04 р. № 02.068 / 2589 // Проточний архів МОН України. – 2004. – Арк. 2. 22. Павличко Д. Тривожить і болить / Дмитро Павличко // Український форум. – 2008. – 12 листопада. 23. Положення про Міністерство культури України / Кабінет Міністрів України. – Офіц. вид. – К.: Україна, 1993. – № 10. – (Зібрання постанов Уряду України). 24. Положення про Міністерство освіти України / Кабінет Міністрів України. – Офіц. вид. – К.: Україна, 1992. – № 7. – (Зібрання постанов Уряду України). 25. Попок А. Закордонне українство як об'єкт державної політики: [монографія] / Андрій Андрійович Попок. – К.: Альтерпрес, 2007. – 227 с. 26. Попок А. А. Історична батьківщина – діаспора: європейський досвід взаємин / А. А. Попок, С. Ю. Лазебник. – К.: Альтерпрес, 2003. – 152 с. 27. Попок А. Українці у Казахстані: історія та нинішнє становище / Андрій Попок // Трибуна. – 2000. – № 7–8. 28. Про Державну програму "Українська діаспора на період до 2000 р." / Кабінет Міністрів України. – Офіц. вид. – Україна, 1996. – № 6. – (Зібрання постанов уряду України). 29. Протокол засідання заграничного бюро Допомоги КПЗУ. – 29 липня 1929 р. // ЦДГОУ. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 2912. – Арк. 10. 30. Серайчук В. Українці в імперії / Володимир Сергійчук. – К.: Фотовідеосервіс, 1992. – 92 с. (Бібліотека українця; № 3). 31. Траф'як М. Сірий Клин / Михайло Траф'як // Сучасність. – 1993. – № 12. – С. 90–95. 32. Трошинський В. Взаємодія західної української діаспори з Україною: стан, перспективи розвитку (за матеріалами експертного соціологічного опитування, проведеного 1996 р.) / Володимир Трошинський, Олена Швачка // Українська діаспора. – К. – Чикаго, 1997. – Ч. 10. – С. 110–123. 33. Трошинський В. П. Українці в світі / В. П. Трошинський, А. А. Шевченко. – К.: Альтернативи, 1999. – Т. 15. – 352 с. 34. Трухан М. Українці в Польщі після Другої світової війни 1944–1984 / Мирослав Трухан. – Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто, 1990. – 404 с. (Записки Наукового Тов-ва ім. Шевченка; т. 208). 35. Чернова К. Соціокультурні особливості українців Румунії / Катерина Чернова // <http://www.politik.org.ua/nid/magcontent.php3?m=6&n=66&c=1501>.

Надійшла до редколегії 15.09.09

Л. Ковтун, пошукувач

## ТВОРЧА СПАДЩИНА М. ГОГОЛЯ: КОЛОРИСТИЧНИЙ АСПЕКТ

*Актуалізується проблема міфопроєкцій М. Гоголя образу імперії – Свята Русь-Єрусалим.  
The problem of the N. Gogol's mythological views of the empire of Saint Rus-Jerusalem is analyzed*

Проблема міфопроєкцій образу імперії у творчості М. Гоголя, може досліджуватися на базі концептуальних підходів філософської антропології, що уможливають моделювання цілісної реальності. У науковому доробку досить цілісно проблему міфопроєкцій образу імперії розглянуто Г. Грабовичем, Ю. Барабашем, О. Ковальчуком. Міфопроєкція візійних світів М. Гоголя увиразнюється в авторській міфологічній моделі як ціннісної реалії оновлення світу та визначається дискретним рівнем міфологізації деструктивного образу імперії – акцентування на символічному та ритуальному аспекті міфа, що характеризується загостренням драматизму присутності зла, внутрішньовиявну рефлексією карнавального сміху та проєкцією апокаліптичного світу. У зрізі погляду на деструктивні виміри людини імперії М. Гоголем виокремлюється художня гра міфологічними просторами, де динаміка руху просторово-часових змін опредметнюється асиметричністю старого та нового у контамінаційному розтині Імперія-Свята Русь-Єрусалим.

Петербург М. Гоголя – це місто вічних трансформацій, змін, деконструкцій, символічних моделей. Навколо образу Петербурга "концентруються есхатологічні міфи" як втілення ідеї загибелі за заувагою Ю. Лотмана. Дослідник поєднує два архетипи в символічному баченні міста – "вічного Риму" та "невічного, приреченого Риму", що перетинаються в осмисленні міста як "парадизу", "утопії ідеального міста майбутнього", і з іншого боку місто уявляється як всесвітній карнавал демона, "который искрошил весь мир на множество разных кусков и все эти куски без смы-

сла, без толку смешал вместе" [6; 26]. Втілення міфу Петербурга як міфу про гріхопадіння людства відповідало "загальному відчуттю постійної присутності зла в світі, відповідно на цю присутність було не примирення зі злом, але призначення невіддільності зла від сутності людини" за Ф. Аресом [2; 498].

Сміхова культура М. Гоголя творить сміхову темряву оберненого світу, світу демонічних проявів надреальної дійсності. Простір міфологічного виміру поведінкових типів створює опозиції *свій/чужий*, де чужий належить до ареалу *смерті*. Саме так міфологізується картина світу Петербурга. У міфопроєкції образу Російської імперії кризь зіставлення архетипів: життя/смерти, образ світу/театр у деструктивному вимірі кристалізувався М. Гоголем як найвищий сенс її духовного потенціалу. "Петербурзька тема" визначала номінацію міфопроєкції історичного образу – від Російської імперії до гоголівського Єрусалиму, де нагальним було осмислення оновлення світу як шляху до цілісності та оновлення. М. Гоголь надає динамічно-оречевленого характеру образу м. Петербурга через міфопоетичну проєкцію театрального комізму дійсності на загострення моральних проблем.

Онтологічне тлумачення міста у М. Гоголя урівноважується релігійно-моральними цінностями та оновленням духовності людства. О. Ковальчук, наголошує на одержавленому просторі Росії у М. Гоголя, що вивислюється над європейським світом: у записках М. Гоголя постійно фіксується занижений образ європейського світу, а саме, одна з плям на стіні плюшкінського будинку була "несколько похожа на Европу" [17; 78].

Ю. Лотман вказує на складний семіотичний механізм міста, що увиразнює собою різні рівні кодів, перекодування семіотично-міфічного Петербурга. "Ідеальне штучне місто, творене як реалізація раціоналістичної утопії, має бути облишене історії, оскільки розумність "регулярної держави" означала заперечення історично складених структур" [21; 35].

У зрушенні моральних підвалин соціуму завжди торжествують демонологічні сили, за заувагою О. Ковальчук, і відтоді буття насичується порожнечою "видовиськ". Письменник творчо осмислює семантичні трансформації образу Петербурга через міфопоетичну проекцію театрального комізму на реалії загострення моральних проблем людини та соціуму.

О. Ковальчук зазначає щодо фантастичного світу Петербурга, який має свою демонологію, формує власну зону страху, у якій обертається психологічний світ новітньої людини. Т. Агеева, акцентуючи на гоголівській моделі міфологізації Петербурга, звертає увагу на використанні автором художнього прийому гіперболізації як антиподу барвистому кольороописові міста – *міфологізації нічного вуличного освітлення Петербурга*, "яке сприймалося як трагедійний антипод природного, що сходить до екзистенційних символів сонця й місяця у слов'янській міфології. У фіналі повісті життя нічного міста в штучному освітленні на проспекті перетворюється у загадковий ритуал, де люди, які вступають у прямовисне світло ліхтаря, здаються примарними. Штучне світло постає у Гоголя кошмарним символом міської цивілізації, чисю долею рухають інфернальні сили" [1; 6].

Через світоглядний вимір М. Гоголь художньо моделює образи самотніх жителів Петербурга у плінності часових перетинів – "як будто бы приехал трактир – огромный дилижанс, в котором каждый пассажир сидел всю дорогу закрывшись и вошел в общую залу потому только, что не было другого места". Надалі цю тему деструкції реального світу продовжує А. Білий у творі "Петербург": "...Петербург та чорна карета знаходяться у центрі світу. ...Чорна карета разом з містом дефрагментує навколишній простір. ... Кубічна карета, подібно темній Свята Святих ієрусалимського Храму, ... стягує, дефрагментує те, що існує не тільки в реальності, але і в уяві..." [25; 6,7].

Знаковість окреслених просторів виявляється через різні деструкції: це – шлях Піскарьова за незнайомкою або безмежно-розтягнутий простір площі, де пограбували Акакія Акакієвича, визначає і деструктивне порушення розмірів самої імперії – "самая древняя римская монархия не была так велика" [4; 106]. Мінливі неозначені простори провокують людину на шлях екзистенційного вибору, пошуку сенсу свого життя або спонукають до деградації людини та соціуму. Трансформація часово-просторових площин (як наслідок внутрішньої невпорядкованості) позначається також у зображенні візуальних характеристик жителів імперії, зокрема в образі вартового – "Тень со светом переливались совершенно и, казалось, сами предметы перемещались тоже. Петстрый шлагбаум принял какой-то неопределенный цвет; усы у стоявшего на часах солдата казались на лбу и гораздо выше глаз, а нос как будто не было вовсе" [4; 138]. Таке деструктивне зміщення зовнішності людини дало привід А. Білому порівняти вільний урбаністичний портрет Гоголя з подібними малюнками у В. Маяковського та Є. Мейерхольда. А. Білий відмічав, що живопис М. Гоголя "народжений з руху, пересування тіла, огляду предметів попереду, навкося, збоку, то з наклоном голови, то з закінченням її; походження і лінії, і рельєфу, і фарби – із "музики і навіть танку" [19; 95].

У культурно-антропологічному вимірі образ Петербурга звеличується пишнотами, створюючи дзеркальні відображення пустки, проекцій у несвідоме, – "як сдвину-

нувся, як вытянулся в длину щеголь Петербург. Перед ним со всех сторон зеркала: там Нева, там Финский залив. Ему есть куда поглядеться" [8; 171].

"Петербургська тема" стала номінативною у проекції історіософських образів – від Російської імперії до гоголівського Єрусалиму. М. Гоголь моделює через різні виміри реальності простір ідеального світу – вищої мудрості, міста-образу як баченого і таїнного – міста-мрії, де уможливується Преображення. "Дитиною Гоголя" називав О. Блок у 1909 р. духовно оновлену Росію. Історичне майбуття Росії, її велична місія протиставляється світу "мертвих душ": "Какие искривленные, глухие, узкие, непроходимые, заносащие далеко в сторону дороги избрали человечество, стремясь достигнуть вечной истины, тогда как перед ним весь был открыт прямой путь, подобный пути, ведущему к великолепной храмину, назначенной царю в чертоги" [12; 234]. У цьому контексті набуває вагомості прийом гоголівського "імпресіонізму" в образному сприйнятті та колористичного втілення мінливо-оманливого образу Петербурга як віри в Преображення. Саме доквілля виступає тут засобом морально-етичних чинників окреслення оновленого простору імперії.

Колористичний образ Петербурга у М. Гоголя різнопроявний, мінливий, нагадує художні пейзажі імпресіоністів: "Когда открылась предо мною Нева, когда розовый цвет неба дымился с Выборгской стороны голубым туманом, строения Петербурга оделись почти лиловым цветом, скрывшим их неказистую наружность, когда церкви, у которых туман разноцветным покровом своим скрыл все выпуклости, казались нарисованными или наклеенными на розовой материи и в этой лилово-голубой мгле блестял только шпиль Петропавловской колокольни, отражаясь в бесконечном зеркале Невы..." [10; 189].

Т. Суран, досліджуючи колористичний вимір творчості письменника, визначає, що колористичний образ російського простору втілений у нього в кольорах: "желтого или серого цвета дома, серых крыш". Виразниками колористичного вияву петербурзького простору М. Гоголь визначає художників, а саме зауважує, що "художник в земле снегов, художник в стране финнов, где все мокро, гладко, ровно, бледно, серо, туманно... У них всегда почти на всем серенькой мутный колорит, – неизглядимая печать севера" [6; 17].

Дослідниця визначає істотну різницю у моделюванні кольороописів Росії та України, вказуючи на спрямування авторської позиції М. Гоголя на досить важливий контекст колористичних втілень образу Петербурга, що увиразнюються доповнюючими смислами. Вона визначає також емоційну доміанту сірого кольору у зображенні стилю життя Манілова. Номінація сірого кольору досить виразно відтіняє психологічний стан героїв петербурзького циклу і зіставляється зі словом "сумно", відтінку неповноти, невиразності зображуваного: "Поодаль в стороне темнел каким-то скучно-синеваым цветом сосновый лес. ...День был не то ясный, не то мрачный, а какого-то светлосерого цвета, какой бывает только на старых мундирах гарнизонных солдат..." [4; 34]. Кабінет Манілова – "не без приятности; стены были выкрашены какой-то голубенькой краской вроде серенькой" [24; 174].

Погляд М. Гоголя сфокусовано на колористичному описі петербуржців як номінації невизначеності їх буденного життя, чужинності для представників півдня: "...тот разряд людей, которых можно назвать одним словом: пепельный, людей, которые своим платьем, лицом, волосами, глазами имеют какую-то мутную, пепельную наружность", "...потому уже слишком рано умирает в душах их всякое чувство человечности" [6; 119,121]. В описі села Плюшкина: "вообще все селение имело вид какой-то выгоревшей деревни" [13, 82] як антиподу білим українським хатам. Якщо український простір заповнювався червоною фарбою вогню (символу стихії, насиченої страхом), то

духовний занепад Росії позначався стихією смерті, поглинутості попелищем, кризою духовного життя, номінувався продажем мертвих душ. "Какая-то мутная, пепельная наружность" жителів відносила образ цієї країни з точки погляду представників південної країни до символіки потойбіччя, визначала деструкцію цілого простору. На думку дослідниці Є. Рахліної, перцептивне домінування сірого кольору пов'язане з ідеєю "поганобаченого", того, що не зосереджує на собі уваги [16; 472].

Сірий колір символізував відсутність зовнішнього руху, змін, занепад духовного життя соціуму, але у художній реалізації внутрішніх психологічних зрушень героїв петербурзьких повістей цей колір акцентував духовне страждання героя, також втілював сенс життя Башмачкіна у досягненні головної мети – пошитті сірої, фризної шинелі. А в "Мертвих душах" вже означається фрак паваринського кольору – темно-червоного, "медистофільського" або "адського полум'я" як символіки "кінця світу".

Контекстом міфологічного бачення Петербурга постає не особистість вільної держави, а її заміник – портрет як символ надприродної ваги хаосу, що має владу над живими істотами та зводить їхнє життя до абсурдного страху та занепаду. Письменник вважає за необхідне вказати тонку деталь на портреті лихваря, демонізуючи портрет червоним кольором очей, особи в широкому азійському вбранні, а саме, "...какой-то непостижимо-страшный цвет его, большие, необыкновенного огня глаза, нависшие густые брови отличали его сильно и резко от всех пепельных жителей столицы" [6; 121]. Н. Крутікова звертає увагу на фактажі використання М. Гоголем міфологічного уявлення про червоні очі демона: "Не випадково портрет перш за все кидається у вічі потрясаючими, пронизливими очима лихваря" [14; 59]. Символіка червоних очей є проявом демонічної стихії.

Головний смисл міфопроєкцій літературних образів на просторах російської імперії, як зазначає О. Ковальчук, визначається у постійному повторенні старозаповітних і новозаповітних подій, а саме, образ Вавилону проектується на Петербург та співставляється з ним. Петербурзька повість "Шинель" представляє уособлення "ідеального" світу маленької людини в буржуазному світі та визначається біблійними есхатологічними мотивами. Шлях до Бога пройшов художник, який написав портрет лихваря, володаря над світом.

Протиставляється образ Петербурга образу старовинного міста Святої Русі – Києва. У етюді "1834" Україна постає багатобарвним, веселим, живим красом, де все твориться у вихорі танку, посилюючи контрастні образи півдня та півночі. Тому лейтмотивом "Тарас Бульба" звучать слова козаків у битві під Дубно – "Пусть же цветет вечно русская земля!", "Пусть же стоит на вечные времена православная Русская земля!".

Колористичний вимір українського та російського буття ставав наскрізним контекстом творчості М. Гоголя. Різноманіття образів світу через колористичний вимір подається як авторська проєкція множинності світів, емоційно забарвлюючись у творчості письменника. М. Гоголь визначав колористичні номінації проявленого, – "Отними лучи у мира – и погибнет яркое разнообразие цветов: небо и земля сольются в мрак, еще мрачнейший берегов Аида" [9; 60, 61]. Саме довілля виступає засобом моралі.

Барокові спрямування творчого пошуку письменника створюють передумови для показу колористичних ознак як основних проявів мінливо-мерехтливих міфологічних світів. На значеннєвій основі колористичних ознак наголошував Ю. Сорокін, який вважав, "...що визначення кольору є тією основою, у якій чітко відчутна різниця у "баченні світу" як в історії розвитку одного народу, так і між окремими народами" [23; 172]. М. Гоголь, застосовуючи колористично-описові характеристики у театральній-декорованому розгортанні подій, писав: "Все, что ни является в ис-

тории, ... народы, события должны быть непременно живы и как бы находится перед глазами ... читателей, чтобы каждый народ, каждое искусство сохраняли свой мир, свои краски, чтобы народ со всеми своими подвигами и влиянием на мир проносился ярко, в таком же точно виде и костюме, в котором он был в минувшие времена" [7; 142].

Специфіку творення образів у міфологічному вияві розглядає Ю. Лотман, що зауважливо наголошував на багатовимірності просторової картини світу у народній свідомості, яка сприймається через різноманітні образи і включає в себе міфологічний універсум, наукове моделювання та побутовий смисл. "На цей субстрат, – пише Ю. Лотман, – накладаються образи, витворені мистецтвом чи більш поглибленим науковим уявленням, а також перекодуванням просторових образів на мову інших моделей. В результаті складається складний семіотичний механізм, що знаходиться у постійному русі" [20; 296].

Моделювання образів світу на буттєвому рівні уподібнюється до моделювання соціальної поведінки у відповідності до норм людських відносин та соціальної взаємодії. Навколишні світи пізнаються крізь відчуття, сприймання, мислення, тому колористична картина будується на основі домінуючих кольоровизначень суб'єкта в соціальній взаємодії, на основі колористичних проєкцій сучасного на минуле та пов'язаних з ним емоцій. У творчому арсеналі М. Гоголя виділяються колористичні асоціації та кольоровозвукові аналогії зображуваних світів. Крізь колористичну призму автор розглядається важливі концепти: "простору", "руху", "дороги", "битого шляху", співвіднесення просторово-часових вимірів народної пам'яті: "минуле", "сучасне", "майбутнє", погляд на смерть крізь призму "любові до Батьківщини", "кохання", духовного Преображення світу.

У міфопоетичній моделі (*смiх/сум*) карнавального світу М. Гоголя постійно висвітлюються дзеркальні "колористичні мерехтіння" природи, блиск пишнот народного одягу та колористичні контрасти протиріч людських взаємин. Використовуючи яскраві колористичні проєкції при зображенні образів світу, що постійно змінюються, трансформуються, письменник виділяє основні тематичні сюжети утворюваного фантастичного світу в українському просторі – це продаж душі дияволу та відчуття соціумом своєї провини.

"Все несло, все танцевало", – саме такий простір і заповнювався колористичним випромінюванням життєдайності українського народу, де панує одвічна краса, молодість та моральне начало. Міфологічна модель українського весілля (*сум/смiх*), продаж нареченої є основою гри людських взаємин, що традиційно розігрується й інсценується як велика соціальна вистава. "Сорочинський ярмарок" стає одним із ключових сюжетів соціальної розгади соціума – центром всезагальних продаж та продажу душі дияволу. "В основі екстремальної ситуації часто лежить гоголівський архетип весілля...", зауважує на цій нагальній думці Є. Волощук. Крізь контекст весілля розкривається деструкція соціуму, що несе за собою страх перед стихією демонічної сили, страх проявляє через табування червоного кольору свитки як символіки всезагального відчуття провини.

У народній демонології була витворена ціла система маркування представників потойбіччя червоним кольором, тому червоний колір усвідомлювався як вияв демонічної стихії. У "Сорочинському ярмарку" червона свитка виконує головну роль насичення страхом українського буття: "...сукно таке, що й в Миргороді не знайдеш! А червоний колір горить, як огонь, аж надивитись не можна" [11; 34]. В українських народних легендах можна зустріти перекази про нечисту силу, втілену в червоному кольорі: "пролетіло красне довге полотно, а іскри від нього так і сипалися" [22; 262].

Г. Грабович у своїй праці "Гоголь і міф України" підкреслює, що більш виразніше міф України розкривається через наслідки диявольської присутності. Дослідник виділяє в

них чотири категорії за їх міфічним виявом: плутанину, втрату контролю, затримку-транс та з'яву проклятого місця. Відзначаючи структурну значимість транс: нездатність Каленика танцювати ("Майська ніч") як "підтекст перерваного ритуалу", комічна затримка реальності ("Грамота"), викрадення місяця чортом, коли село впадає у морок ("Ніч перед Різдом"), затримка різдвяного ритуалу колядування і, за висновками Г. Грабовича, як наслідок – затримка духовного життя громади, де актуалізацією зла виступає прокляте місце – ярмарок, хата утоплениці або місце шинку. "На цьому шматку землі повторюються дії, які відбуваються по всіх проклятих місцях Диканьки: танець, природне самовираження й традиційний ритуал життєвості не досягають тут мети: людина стає вмістилищем темних сил, а її наївні сподівання беруться на клини" [3; 90].

Художня інтерпретація образу Руської землі як цілого зумовлена множинністю українських міст, серед яких значного розмаху приділяється образу Києва, міста руської святості, освіти, великого культурного центру. У праці "Погляд на формування Малоросії" М. Гоголь виділяє 2 фактори від яких залежить доля України: це географічне положення – "От вида земли зависит образ жизни и даже характер народа", і від типу ландшафту "залежить доля державності – відсутність природних перешкод на кордонах даної території не створювала умов для розвитку "політичного буття", а отже, й формування "окремої держави" [18; 8].

Образ України у М. Гоголя міфологізується через сприйняття її долі як історичної тотальної стихії і висвітлюється – у нарисі "1834", незавершеному романі "Гетьман", незакінченій повісті "Страшний кабан", "Кривавий бандурист" та трагедії про запорозьке минуле. Г. Грабович співвідносить сучасне та минуле історичного плину України за М. Гоголем: "...Він хотів осучаснити минуле, зробити його позачасовим, а це можливо лише в багатозвуччій символічній системі, що властива виключно міфу. Більше того, сама концепція "тотальності", яка передбачає (як спосіб перцепції) злиття фактів, пізнання та емоцій, і (як об'єкт перцепції) – повну гармонію між людиною і природою (про це Гоголь часто згадує в історичних статтях про Україну, це концептивно викладено в ранній редакції "Тараса Бульби", в розділі про степ), – вищою мірою міфічна" [3; 84]. "– А чья это такая размальованная хата? ...А окна все были обведены кругом красною краскою; на дверях же везде были казаки на лошадах, с трубками в зубах..." – саме, такий колористичний образ України зображався М. Гоголем у "Ночі перед Різдом". Образи запорозьких козаків, як величчя історичної пам'яті минулого за заувагом Г. Грабовича, моделюються М. Гоголем за стереотипами вертепу і в довершеності – за портретними зображеннями "Козака Мамая". У розгортанні воєнних подій М. Гоголь надає вагомого сенсу колористичній характеристиці національної вдачі народів: потяг до показовості та напищеності поляків – "Медные шапки сияли, как солнца, оперенные белыми, как лебедь, перьями. На других были легкие шапочки, розовые, голубые ... кафтаны ... шитые и золотом и просто выложенные шнурками... сабли и ружья в золотых оправах" та протиставляючи їм запорозьців – "Козацкие ряды стояли тихо перед стенами. Не было на них ни на ком золота ...простые были на них кольчуги и свиты, и далеко червонели черные, червоно-верхие бараны их шапки" [5; 107].

Показовим є також позначення М. Гоголем червоною фарбою простору священного міста Єрусалима, що є лиш знаковим символом шляху-дороги Преображення людства. У повісті "Портрет" автор мимохідь згадує про Єрусалим, зображення якого висіло у лавці на Щукінському дворі: "по домам и церквам котрого без церемонии прокатилась красная краска..." [6; 79].

Найвеличнішим образом – символом світу М. Гоголь вважав небесну лествицю, як шлях духовного прозріння людства, здобуття Царства Вічного. Український проповідник Й. Галятовський у "Ключі до розуміння", протис-

тавляючи зовнішню привабливість та внутрішню гріховність світу, надавав духовного розвою філософському осмисленню буття: "Світ" – не ідол, злитий з різних металів. Він гарний ззовні, бо світиться золотом і сріблом, а зсередини є порожнім" [15; 72].

Батальний живопис, взятий М. Гоголем із літописів і з українських народних дум, поглиблювався описом червоного тла України – "червонели уже всюду красные реки...". В такому всезагальному лихолітті війн та страждань українців "вся жизнь была бы повита и взлелеяна войной" за М. Гоголем. Г. Грабович наголошує на думці про головну тенденцію міфологічної концепції М. Гоголя – "через проминання часу відбивалася його концепція України... українська минувшина повністю розкривається зсередини і існує в структурах міфа", "його тенденція спрямована в протилежний бік від України, від її минулого у бік загальноєвропейського світу" [3; 78, 81].

Концепт "Єрусалимоцентризму" як Преображення людства поглиблював духовний світ Київської Русі. У М. Гоголя сакралізований міф на основі християнських уявлень виявляється як світ Божий та земний. Перед людиною імперії постає два виміри: шлях до Єрусалиму, коли відбувається перекодування міфічних образів або шлях до земного, демонічного граду-парадизу, "приреченого Риму" як втілення "кінця світу" – "Страшного суду". У центричності сакрального міста образ духовного "Єрусалима" номінативний, рух до якого тлумачився як духовний подвиг. Ідею духовного розвою вбачав М. Гоголь і у відродженні Італії – "св. Риму", втілюючи "сопряжение времен, переходящее в вечность". Саме в Італії він з натхненням звертається до написання сюжету драми з історії Запоріжжя, яку спалив.

У міфопроєкції образу імперії розкривається динаміка просторово-часових змін через символічне тлумачення "утопії ідеального міста майбутнього". Онтологічне обґрунтування образу одержавленого простору імперії проходить через низку міфопроєкцій Росія – Європа – Свята Русь – Єрусалим. У модерновому вимірі М. Гоголя формуються часово-просторові площини через деструктивний показ прояву демонологічних сил, що передбачають проєкцію театрального комізму як шляху до оновлення світу, цілісного та впорядкованого.

М. Гоголь був першим письменником XIX ст., котрий репрезентував свою глибоку гуманність та релігійно-моралістичні погляди. Д. Мережковський справедливо зауважив з цього приводу, що М. Гоголь зробив для моральних вимірів те саме, що Лейбніц для математики, – відкрив ніби диференційне числення. Слово М. Гоголя є досить співзвучним нашому сьогоденню, оскільки воно не просто репрезентує українську етнокультуру, ментальність і духовність, але й спонукає до вирішення актуальних і невідкладних проблем, закликаючи до морального очищення, оновлення, до духовного і культурного Відродження України.

1. Агеева Т. Гоголівський міф про Петербург. – Ч.: Редакційно-видчий відділ управління по пресі, 1994. – 23 с. 2. Арес Ф. Человек перед лицом смерти. – М.: "Прогресс-Академия", 1992. – 526 с. 3. Грабович Г. Гоголь і міф України / Сучасність. – 9 вересня 1994. 4. Гоголь Н. В. Мертвые души. – М.: Художественная литература, 1963. – 393 с. 5. Гоголь Н. В. Полн. собр. соч. – М. – Т. 2. – 764 с. 6. Гоголь Н. В. Полн. собр. соч. – М.: Узд-во АН СРСР, 1938. – Т. 3. – 728 с. 7. Гоголь Н. В. Полн. собр. соч. под ред. Н. Тихонравова. – Т. 5. – М., 1889. – С. 142. 8. Гоголь Н. В. Собр. соч.: В 7 тт. – М.: Художественная литература, 1978. – Т. 6. – 558 с. 9. Гоголь Н. В. Собр. соч.: В 9 тт. – М., 1994. – Т. 7. – 435 с. 10. Гоголь Н. В. Полн. собр. соч. – М., 1952. – Т. 8. – 816 с. 11. Гоголь Н. В. Страшна помста. – Вінніпег, 1952. – 147 с. 12. Див.: Гус М. Живая Россия и "Мертвые души". – М.: Советский писатель, 1981. – 333 с. 13. Див.: Ковальчук О. Г. Гоголь. "Русский Христос"? / М. Гоголь і світова культура. Матеріали міжнародної наукової конференції, присвяченої 185-річчю з дня народження письменника. – К. – Ніжин, 1994. – 218 с. 14. Див.: Крутикова Н. Е. Урбанистическая проблема в художественной прозе Гоголя. Очерки. – К.: ИД "Стилос", 2007. – 88 с. 15. Див.: Розумна О. "Світ" в українській проповіді XVII століття // Сіверянський літопис. – Січень-лютий 2001. – № 1 (37). – С. 72. 16. Див.: Слово в перспективе литературной эволюции. К 100-летию М. И. Стеблин-Каменчук. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – С. 487. 17. Ковальчук О. Г. Гоголь. "Русский Христос"?

(Текст поеми "Мертві душі" як засіб само ідентифікації автора) / М. Гоголь і світова культура. Матеріали міжнародної наукової конференції, присвяченої 185-річчю з дня народження письменника. – К. – Ніжин, 1994. – 218 с. 18. Ковальчук О. Гоголезнавчі студії. Буття і страх (Етюд про Гоголя). – Ніжин: "Просвіта", 1997. – 88 с. 19. Крутикова Н. Е. Гоголь. Исследования и материалы. – К.: Наукова думка, 1981. 20. Лотман Ю. М. Внутри мыслящих миров / Лотман Ю. – М., 1996 – С. 296. 21. Лотман Ю. М. Символика Петербурга и проблемы семиотики города / Семиотика города и городской культуры. Петербург. Труды по знаковым системам XVIII. – Тарту, 1984. – С. 35.

22. Скарби та скарбошукання в українських народних легендах та переказах (Студії з україністики. Вип. III). – К., 2002. – С. 262. 23. Сорокин Ю. А. роль этнопсихолінгвистических факторов в процессе переводов / Национально-культурная специфика речевого поведения. – М., 1977. – 172 с. 24. Суран Т. И. Цветовая палитра и функции цветообозначений в творчестве Н. В. Гоголя и М. А. Булгакова / М. Гоголь і світова культура. Матеріали міжнародної наукової конференції, присвяченій 185-річчю з дня народження письменника. – К.-Ніжин, 1994. – С. 174. 25. Храм земной и небесный. – М.: Прогресс-Традиция, 2004. – 584 с.

Надійшла до редколегії 25.09.09

I. Лєсєв, аспірант

## ТРАНСФОРМАЦІЯ ЕТНІЧНОЇ САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ: МОВНИЙ АСПЕКТ

*У статті аналізується проблема мовних трансформацій у сучасній Україні, здійснюється методологічний аналіз цього процесу. Доводиться, що найбільшу загрозу українській державності становить мовний сепаратизм периферійних регіонів країни, де сфера функціонування української мови максимально обмежена*

*The problem of language transformations in modern Ukraine is analyzed in the article, the methodological analyzes of this process is done. It is also proved, that the most threat for the Ukrainian statehood is the language separatism of the peripheral regions of the country, where the sphere of use of the Ukrainian language is at most limited*

Останніми роками українська держава намагається реалізувати на практиці програму будівництва моноетнічної держави за відомою формулою "одна держава – одна нація". Варто відзначити, що така політика зазнає певних труднощів. І в першу чергу це стосується визначення "титульної нації" на базі якої, власне, і можливо побудувати моноетнічну державу. Проблема в тому, що соціальні і правові критерії визначення титульної нації не працюють на реальному етнічному полі. Іншими словами, запис в документах "українець" (другий критерій належності до українства) зовсім не означає приналежність конкретного індивіда до української цивілізаційної групи (під якою розуміють загальну прихильність до українського способу життя і продукування української ж культури). Тому правильним буде на першому етапі визначення титульної нації користуватися лінгвістичним критерієм (який і є першим) – "українець той, для якого рідною є українська мова". Проте такий підхід значною мірою обмежуватиме фізичні і географічні кордони поширення титульної нації в межах держави. Для цього необхідно ввести додатковий критерій: до титульної нації також належать індивідууми, які пройшли процес трансформації шляхом зміни етнічної самоідентифікації на українську. Як зазначає М. Жулинський, "ми переживаємо драматичний період цивілізаційної дезорієнтації, а саме... духовно-ідеологічну кризу, яка... виявляється в кризі національної ідентичності, втраті почуття історичної перспективи і пониженні рівня самооцінки нації... Проблема національної самоідентифікації – ключова для українського суспільства, яке повинно вирости в духовно цілісний організм" [1, с. 65–66].

Одним з найбільш дієвих способів зміни самоідентифікації є зміна у людини мовного коду. Простіше кажучи, йдеться про українізацію неукраїномовних соціальних груп, яку найефективніше проводити не шляхом директивного використання адміністративного ресурсу держави, а через елементи громадянського суспільства (в першу чергу, через громадянські асоціації).

Повертаючись до першого критерію вичленування титульної нації, треба визнати, що, певною мірою таке самовизначення "дійсного українця" має свої резонні аргументи. На відміну від російськомовної людини (яка, до речі, не обов'язково ідентифікує себе виключно з Росією), у україномовних людей немає варіативної самоідентифікації, тобто вони ідентифікують себе виключно з Україною, а не з малою батьківщиною (Донбасом, Кримом, Тавридою і так далі). І навіть істотна відмінність в самій українській мові між різними регіонами України (особливо це виявляється між західними областями і центральними) нівелюється за рахунок загального комплексного сприйняття своєї національної цілісності по відношенню до інших лінгвістичних груп (в першу чергу до російськомовних). Таким

чином, максимальна українізація держави сприятиме витісненню неукраїномовних груп на периферію держави (в першу чергу, у Донбас та Крим) і одночасно заповненню звільненого простору єдиним національним культурним і мовним сегментом, що ще більше буде сприяти реалізації концепції моноетнічної держави. Основний напрямок дії в цій політиці доцільно систематично спрямовувати на дітей і молодь (в першу чергу охопити всю освітню, розважальну, а також державну сферу з повним домінуванням в них української мови). Підрастаюче покоління, на відміну від середнього і тим більше старшого, відносно легко піддається процесу мовної трансформації, яка в найкоротший період дозволяє докорінно міняти самоідентифікацію індивіда. Зі старшими людьми, особливо з великим культурним багажем, такі трансформаційні процеси відбуваються значно складніше, а інколи і зовсім не дають позитивного результату. Варто відзначити, що така політика приносить певні дивіденди, і якщо такі темпи українізації зберуться, в наступну п'ятирічку кількість україномовних громадян України може істотно перевищити кількість російськомовних співгромадян.

За даними опитування Інституту соціології серед респондентів, які вільно спілкуються українською, 91,4 % сприймають Україну як свою Батьківщину, серед тих, хто має проблеми при розмові – 83,8 %, серед тих, хто може вільно читати українською – 71,8 %, серед тих, хто в основному розуміє українську – 62,6 %, а ось серед тих хто практично не розуміє української – 44,4 %. Зауважимо, що серед тих, хто не сприймають Україну своєю Батьківщиною, 61,4 % спілкуються вдома виключно російською.

Серед громадян, які вважають, що цінності країн Західної Європи найбільшчі до їх власних, 78,1 % вільно володіють українською мовою; з поміж тих же, хто вважає ближчими цінності східнослов'янських країн, вільно володіють українською 67,4 %.

82,1 % українців за національністю стверджують, що вільно володіють українською мовою, серед росіян таких лише 30,1 %. 90,1 % тих, хто вважають українську рідною мовою, вільно володіють нею; серед тих, хто вважають рідною мовою російську, вільно володіють українською 40,8 %.

Щодо політичних уподобань, то респонденти, чия рідна мова українська, надають перевагу національно-демократичній течії (13,5 %), соціалістичній (9,7 %) та соціал-демократичній (9 %). Опитані, чия рідна мова російська, надають політичні переваги соціал-демократичній (14,2 %), соціалістичній (14,1 %) та комуністичній течіям (11,9 %). Україномовні громадяни меншою мірою політично заангажовані – тих, хто не долучається до жодної з політичних течій, серед них близько 18 %, тоді як серед російськомовних менше 12 % [2].